

Η Επίδραση του Α. Εμπειρικού στο έργο της Μ. Γιουρσενάρ

Γιώργος Φρέρης

In this paper I will examine the relationship that the Greek-educated and francophone writer, Margerite Yourcenar, has with Modern Greece. I will consider her work in light to her friendly relationship with the Greek surrealist poet Andreas Embirikos, in particular his influence on her works, *Fires*, *The Dreams and Fortune*, and *Short Stories on the Orient*. Through an examination of such works it becomes clear that Embirikos played a significant role in Yourcenar's introduction to Modern Greece – a country where mythological traditions and elements of Christianity form an interesting compound. The influence is most evident in the more interesting parts of Yourcenar's work, particularly when she writes about dreams and intellectual reflections, paganism and Christian beliefs.

Μιλώντας σ' ένα Συμπόσιο που οργανώνεται σ' ένα Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών, σε μια ξένη χώρα, για το έργο ενός Έλληνα συγγραφέα, αποφάσισα να μην προσεγγίσω αποκλειστικά από την ελληνική πλευρά την ποιητική δημιουργία του "πρωτοπόρου" του νεοελληνικού υπερρεαλισμού, αλλά ως συγκριτολόγος, να εξετάσω τη σχέση του με το έργο και την προσωπικότητα μιας από τις μεγαλύτερες μορφές της σύγχρονης λογοτεχνίας, της Μαργκερίτ Γιουρσενάρ. Για το σκοπό αυτό, στο σύντομο χρονικό διάστημα που έχω στη διάθεσή μου, θα αναφερθώ αρχικά στη διαμόρφωση αυτής της σχέσης, θα μελετήσω στη συνέχεια τις λογοτεχνικές επιρροές που δέχθηκε ή τις πνευματικές συγγένειες

που προέκυψαν για να καταλήξω στην απάντηση του ερωτήματος, αν αυτή η συνάντηση υπήρξε θετική ή αρνητική.

Σήμερα γνωρίζουμε πόσο είναι σημαντικό για την πρόσληψη της λογοτεχνίας η εικόνα που προσλαμβάνει ένας συγγραφέας από μια ξένη χώρα, εικόνα που δημιουργείται από προσωπική εκτίμηση, από φιλίες, από αναγνώσεις, από διασυνδέσεις κλπ., ειδικά όταν αυτός ο συγγραφέας συμβαίνει να είναι σημαντικός και αντιπροσωπευτικός σ' ένα λογοτεχνικό είδος, όταν ασκεί επίδραση στη λογοτεχνία και στην κοινή γνώμη της χώρας του ή σε ομάδα πνευματικών ανθρώπων. Η εικόνα μιας χώρας αναδεικνύεται συνήθως από τη συνολική αντίληψη που καταγράφει η λογοτεχνία και έχει άμεση σχέση με την ακτινοβολία που εκπέμπει. Κλασική περίπτωση αυτής της αρχής, είναι η εικόνα της Ελλάδας που πάντα προκάλεσε στους ξένους πνευματικούς κύκλους μια έλξη για το “μυθικό” της παρελθόν ενώ σπανιότερα κατορθώνει να προσελκύει ένα αντίστοιχο συναίσθημα για το παρόν της. Σήμερα, η εικόνα που σχηματίζουν οι σύγχρονοι πνευματικοί άνθρωποι για την Ελλάδα είναι μια αντίληψη καθαρά ιδεαλιστική, ωσάν η αλλοτινή της πνευματική πορεία να μην έχει σταματήσει στο χρόνο. Η Μαργκερίτ Γιουρσενάρ αποτελεί μια μικρή εξαίρεση αυτού του κανόνα γιατί είχε την τύχη ή το προνόμιο να γνωρίσει τη “μυθική” μας χώρα κάτω από συνθήκες ειδικές, αν και η πρώτη της επαφή με την Ελλάδα δε διαφέρει καθόλου από την προσέγγιση των άλλων ευρωπαϊών διανοουμένων. Η Μαργκερίτ Γιουρσενάρ ανακάλυψε την Ελλάδα μέσα από τον “ονειρικό” κόσμο της ανάγνωσης, μέσω της μυθολογικής γοητείας, μέσω του ανθρωπισμού που γοητεύει το πνεύμα, που πυροδοτεί έντονα αισθήματα και εφησυχάζει πνευματικές ανησυχίες. Έτσι σε ηλικία μόλις δεκαέξι ετών συνθέτει έναν ποιητικό διάλογο, εμπνευσμένο από το μύθο του Ίκαρου, *Ο Κήπος των Χιμαιρών* (*Le Jardin des Chimères*), όπου ο προμηθεϊκός ήρωας, προσδοκά να πετάξει προς τον Ήλιο μ' όλες του τις δυνάμεις, όπως κάθε ερωτευμένος προς το αντικείμενο του πόθου του, υπακούοντας αποκλειστικά και μόνο στο απόλυτο πάθος, περιφρονώντας κάθε κίνδυνο, αντιμετωπίζοντας επιτυχώς κάθε εμπόδιο, μας προδιαγράφει έμμεσα, η συγγραφέας, μ' αυτόν τον απλό τρόπο, “τα πνευμα-

τικά πάθη” του Ανδριανού, του πιο σημαντικού μελλοντικού μυθιστορηματικού της ήρωα.¹

Τρία χρόνια αργότερα, το 1922, δημοσιεύει ένα ποιητικό έργο, *Οι Θεοί δεν πέθαναν* (Les Dieux ne sont pas morts), προκαθορίζοντας το ρόλο της μυθολογίας στην μελλοντική της λογοτεχνική παραγωγή, ενώ στο ποίημα *Πίνδαρος* (Pindare), έργο καθαρά ναρκισσιστικό, η Γιουρσενάρ στην προσπάθειά της να σκιαγραφήσει το πορτρέτο του διάσημου αρχαίου έλληνα ποιητή, στην ουσία συνθέτει το δικό της, προβάλλοντας ένα είδος “προσωπικής ταύτισης” με τον έλληνα ποιητή. Το 1929, στο δοκίμιο της, *Η Διάγνωση της Ευρώπης* (Diagnostic de l’Europe), ο ελληνικής προέλευσης όρος που χρησιμοποιεί, πέρα από την ειλικρινή της ανησυχία για την πολιτιστική παρακμή της εποχής αντανακλά και την πραγματική της προσήλωση στα ιδεώδη του αρχαίου ελληνικού ανθρωπισμού.

Ο αρχαίος ελληνικός κόσμος αποτελεί γι’ αυτήν, από τα πρώτα δείγματα γραφής, ένα βασικό στοιχείο αναφοράς, μια απέραντη μυστηριώδη ψυχική δεξαμενή που της προσφέρει συνεχώς θέματα και μοτίβα.

Όπως συνέβη και στο παρελθόν, θα πει η Γιουρσενάρ, οι άνθρωποι αναμφίβολα θα συνεχίσουν να επιλέγουν ανάμεσα στις προηγούμενες εναλλαγές, αυτές που εμφανίζονται ως αντίδοτο για τα λάθη τους, ή που βαίνουν προς την κατεύθυνση των ανατρεπτικών τους απόψεων, ή τέλος πάντων που αμφισβητούνται από την πλειοψηφία.²

Και το 1950, ώριμη πια συγγραφέας, θα εκμυστηρευθεί σε μια αλληλογράφο της, σχετικά με τα πρώτα της έργα :

Εκπλήσσομαι, σε ό,τι αφορά *Τον κήπο των χιμαιρών*, έργο αφελές αλλά πιο προχωρημένο από το *Οι Θεοί δεν πέθαναν*, διαπιστώνοντας πως τα θέματα που επρόκειτο να με απασχολήσουν αργότερα και με απασχολούν ακόμη

1 Πρόκειται για τον αυτοκράτορα Αδριανό, στο έργο της, *Αδριανού Απομνημονεύματα* (Mémoires d’Hadrien), δημοσιευμένο το 1951, ο οποίος διαισθανόμενος το θάνατό του, αφήνει στο διάδοχό του, τις υποθήκες του για το μέλλον, με τη μορφή της αυτοβιογραφικής ανασκόπησης της ζωής του.

2 Marguerite Yourcenar, *En pèlerin et en étranger*, Paris, Gallimard, 1989, σ. 15.

σήμερα, κατέχουν ήδη εκεί μια θέση. Εξελισσόμαστε, ή τουλάχιστον πρέπει να το ελπίζουμε, η ουσία όμως δεν αλλάζει.³

Η αγάπη της Γιουρσενάρ για την αρχαία Ελλάδα είναι προφανής, όπως και η επίδραση που ο μυθικός αυτός κόσμος είχε στο έργο της. Όμως η αγάπη αυτή δεν περιορίζεται μόνο στα δύο ή τρία έργα που προαναφέραμε? είναι ορατή και τη διαισθάνεται κανείς σε όλα της τα κείμενα. Η μεγάλη αξία αυτού του “πάθους” για τη χώρα μας οφείλεται στο γεγονός ότι η γαλλίδα συγγραφέας δεν περιορίστηκε να γνωρίσει μόνο τον αρχαίο ελληνισμό, αλλά ενδιαφέρθηκε να τον μελετήσει και να τον εμπλουτίσει μέσω των διαφόρων σταδίων της πλούσιας πνευματικής του παράδοσης. Η Μαργκερίτ Γιουρσενάρ είναι μια από τις σπάνιες συγγραφείς του γαλλόφωνου χώρου που ενδιαφέρθηκε για τη σύγχρονη Ελλάδα, την πραγματική Ελλάδα κι όχι τη “φανταστική”, για το παρόν κι όχι για το παρελθόν, άσχετα αν αυτό το παρελθόν υπερέχει ή βρίσκεται καλά κρυμμένο πίσω από τις εκφάνσεις της σύγχρονης ζωής.

Ο Αντρέ Φρενιό είναι αυτός που της προκάλεσε, το 1932,⁴ το ενδιαφέρον για τη σύγχρονη Ελλάδα, που την προέτρεψε να την επισκεφτεί, γνωρίζοντάς την με τον Ανδρέα Εμπειρικό, που την εποχή εκείνη είχε

3 Επιστολή στην Όλγα Πήτερς, στις 20 Μαΐου 1950. Βλ. Josyane Savigneau, *Marguerite Yourcenar*, Paris, Gallimard, 1990, σ. 63. Η Γιουρσενάρ θα συμμεριστεί αυτήν την άποψη μέχρι το τέλος της ζωής, αφού γράφοντας στις 15 Απριλίου 1973, θα ομολογήσει στον Ντενύ Μάνιε: “αυτό το μικρό ποίημα (*Ο Κήπος των χιμαρών*) το τόσο αδέξιο διατηρεί για μένα την αξία του πρώτου σταθμού επειδή άγγιζε ορισμένα μεγάλα θέματα στα οποία θα επανερχόμουν αργότερα.” *Ο. π.*, σ. 63–64.

4 Ο Αντρέ Φρενιό στον “Πρόλογο” του άρθρου του “Περί Αριάδνης και Θησέως = *Autour de Ariane et Thésée*” στο ειδικό τεύχος, με θέμα “Επιστροφή στους ελληνικούς μύθους = *Retour aux mythes grecs*”, στο περιοδικό *Cahiers du Sud*, τχ. 219, Αύγουστος 1939, σ. 59, γράφει σχετικά : “Ο Γκαστόν Μπιασέτ μόλις είχε δημοσιεύσει με επιτυχία τον *Ιπποκράτη* του στις εκδόσεις Γκρασέ και ο ίδιος εκδότης τύπωσε τον *Πίνδαρο* της Μαργκερίτ Γιουρσενάρ. Οι δύο νέοι γάλλοι συγγραφείς δε γνώριζαν την Ελλάδα, για την οποία μιλούσαν με τόση γνώση που με άφηνε έκπληκτο, εμένα που μόλις είχα επιστρέψει από την Αθήνα, κατενθουσιασμένος και διαδίδοντας τον ενθουσιασμό μου. Τους κάλεσα στο ταξίδι όπως με είχαν καλέσει ο Μάριο Μενιέ και ο ζωγράφος Σαλβά (...) Μπορούμε να πούμε πως δε ζούσαμε πια παρά για την Ελλάδα και από την Ελλάδα, επί μήνες, σε σημείο να χάσουμε την αίσθηση της πραγματικότητας και να κατοικούμε στο χώρο ανάμεσα στο Μυθικό και το καθημερινό που περιγράφει ο αθάνατος Γκραβιντά”, *J. Savigneau, ό. π.*, σ. 102.

μόλις τελειώσει τις ψυχιατρικές του σπουδές στο Παρίσι και είχε ήδη συνδεθεί με φιλία με τους υπερρεαλιστικούς κύκλους της γαλλικής πρωτεύουσας. Από το 1932 έως και το 1939, η ζωή της Μαργκερίτ Γιουρσενάρ έχει για επίκεντρο την Ελλάδα, όχι μόνο γιατί θα επισκεφτεί συχνά και για μεγάλα χρονικά διαστήματα τη χώρα μας, ούτε γιατί θα ανακαλύψει τον ποιητή Κωνσταντίνο Καβάφη, του οποίου αργότερα, με τη συνδρομή του Κ.Θ. Δημαρά θα μεταφράσει και θα παρουσιάσει το έργο του στο γαλλόφωνο αναγνωστικό κοινό, ούτε γιατί η ιδιωτική της ζωή θα αναστατωθεί από τη σχέση της με την Λούση Κυριακού.⁵ Η περίοδος αυτή της ζωής της θα σφραγιστεί από την Ελλάδα γιατί, όπως η ίδια ομολογεί: “η έννοια του μύθου έπαιξε πράγματι βασικό ρόλο”⁶ στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς της, “όπως ακριβώς η άλγεβρα, η μουσική σημειογραφία, το μετρικό σύστημα και τα λατινικά της Εκκλησίας στάθηκαν, για τον ευρωπαϊό καλλιτέχνη και ποιητή, μια προσπάθεια παγκόσμιας έκφρασης”.⁷ Η Γιουρσενάρ βλέπει τη σύγχρονη Ελλάδα με την έμμονη ιδέα του μύθου που διακρίνει πίσω από κάθε δραστηριότητα της χώρας, ίσως γιατί πιστεύει ότι “το ανθρώπινο πνεύμα, ακολουθώντας την ίδια πορεία, συναντά διαρκώς τις ίδιες φαντασιώσεις”.⁸ Αυτή της η στάση δε φαίνεται νάναι περιέργη, εξαιτίας της εκπαίδευσής της, των πνευματικών της ανησυχιών και του φιλικού της περιγυρου.

Όταν η Γιουρσενάρ επισκέπτεται και γνωρίζει την Ελλάδα,⁹ η

5 Λούση Κυριακού, νεαρή ελληνίδα, παντρεμένη μ’ έναν ξάδελφο των Δημαρά και μητέρα ενός αγοριού. Η Γιουρσενάρ είχε μαζί της μια μακρόχρονη σχέση. Η Λούση, εντάχθηκε στο σώμα των εθελοντριών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και σκοτώθηκε στα Γιάννενα, το 1942, στον βομβαρδισμό της πόλης από τους Ιταλούς.

6 Ραδιοφωνικές συνομιλίες με την Μαργκερίτ Γιουρσενάρ, του Πατρίκ ντε Ροζμπό. J. Savigneau, ό. π., σ. 103.

7 M. Yourcenar, *En pèlerin et en étranger*, ό. π., σ. 28.

8 Michel Grodent, “L’Hellenisme vivant de Marguerite Yourcenar” στο *Marguerite Yourcenar*, των Adolphe Nysenhole et Paul Aron, Bruxelles, Editions de Bruxelles, 1988, σ. 58.

9 Η Γιουρσενάρ επισκέφθηκε πολλές φορές την Ελλάδα. Για τις σχέσεις της με τη χώρα μας, δες την εργασία του Georges Freris, “Marguerite Yourcenar et la Grece contemporaine”,

χώρα μας ζούσε ακόμα τον εφιάλτη της Μικρασιατικής καταστροφής και προσπαθούσε να επουλώσει τις κοινωνικοπολιτικές της πληγές, όχι με αποτελεσματικότητα βέβαια, αφού οι μεγάλες κοινωνικές αναταραχές από τη μια και η πολιτική αστάθεια από την άλλη, είχαν τελικά φέρει στην εξουσία ένα δικτάτορα. Στο έργο της Γιουρσενάρ εκείνης της περιόδου, *Φωτιές* (Feux), *Διηγήματα της Ανατολής* (Nouvelles orientales) και *Τα Όνειρα και οι μοίρες* (Les Songes et les sorts), δε συναντά κανείς το παραμικρό ίχνος αυτών των γεγονότων, την παραμικρή αναφορά στα “διάφορα συμβάντα” της εποχής. Κι όμως, συναναστρεφόταν τον υπερρεαλιστή ποιητή, αριστερών πεποιθήσεων και ψυχαναλυτή, Εμπειρικό, που προκαλούσε με τη συμπεριφορά του, εκθειάζοντας τη σεξουαλική και πολιτική ελευθερία. Ο Εμπειρικός είναι ο άνθρωπος που την έκανε να γνωρίσει τη σύγχρονη Ελλάδα, τα τοπία, τους μύθους, τα έθιμά της και κυρίως τη σημασία των ονείρων, ενώ αργότερα, ο Κωνσταντίνος Δημαράς, ένα καλοκαιριάτικο βράδυ του 1935, την εισήγαγε στον κόσμο του Καβάφη.¹⁰

Ο Εμπειρικός ήταν και συνεχίζει να θεωρείται ο “πατριάρχης” του ελληνικού υπερρεαλισμού, για δύο κυρίως λόγους: αρχικά γιατί υπήρξε ένας από τους πρώτους που περιπλανήθηκε στον ωκεανό του ονει-

Marguerite Yourcenar. Retour aux sources, Búcarest, Ed. Libra, -S.I.E.Y., 1998, σ. 125–140, αναδημοσιευμένη και στο περιοδικό *Σύγκριση / Comparaison*, 9 (1998), σ. 141–154 καθώς και τη μελέτη του, “La décadence cavafienne et la conception de l’histoire dans *Memoires d’Hadrien*”, στον τόμο *Marguerite Yourcenar. Ecriture, réécriture, traduction*, S.I.E.Y., Tours, 2000, σ. 65–75.

- 10 Josyane Savigneau, *ό. π.*, σ. 118–119. Ο Κ.Θ. Δημαράς αναφέρει γι αυτήν τη συνάντηση: “Η Μαργκερίτ κι εγώ γνωριστήκαμε ένα βράδυ του 1935, νομίζω μέσω του Ανδρέα Εμπειρικού. Δεν ξέρω πώς της μίλησα για τον Κωνσταντίνο Καβάφη. Την περίοδο 1930–35 είχα δουλέψει πολύ πάνω στο έργο του. (...) Η Μαργκερίτ έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για όσα της έλεγα γι αυτόν τον άνθρωπο και θέλησε να ανακαλύψει επί τόπου την ποίησή του. Δούλευα σε ένα βιβλιοπωλείο του οποίου είχα το κλειδί. Πήγαμε εκεί μέσα στη νύχτα. Πήρα ένα αντίτυπο του Καβάφη και άρχισα να της μεταφράζω τα ποιήματα διαβάζοντάς τα, αφού εκείνη δε διάβαζε νέα ελληνικά. Δεν ξέρω πως γεννήθηκε η ιδέα αυτής της συνεργασίας μεταξύ μας, για τη μετάφραση των απάντων του Καβάφη, του τόμου στην έκδοση του οποίου είχε συμμετάσχει”. Για τη μετάφραση των ποιημάτων του Κ. Καβάφη από τη Μ. Γιουρσενάρ δεξ *την εργασία της Marie Orphanidou-Frérés*, “Traduire ou réimaginer Cavafy?” στον τόμο *Marguerite Yourcenar. Ecriture, réécriture, traduction*, S.I.E.Y., Tours, 2000, σ. 333–342.

ρου και στη συνέχεια, λόγω της επαγγελματικής του ιδιότητας, αφού ως ψυχίατρος μπορούσε ευκολότερα να επιβάλει και να “επεξεργαστεί” οποιαδήποτε θεωρία. Ο Εμπειρικός δεν κάνει καμιά διάκριση μεταξύ της παρώθησης και της ηδονής. Η έννοια του πάθους φαίνεται να είναι ανύπαρκτη. Το πάθος διαφαίνεται στο έργο του μόνο με τη μορφή της διέγερσης, της προτροπής ή του οργασμού. Η επιθυμία γίνεται εμφανής μέσω της απουσίας, σαν κυρίαρχο στοιχείο της ύπαρξης, παρουσιάζεται ελλειμματική όταν η ποιητική του προδιάθεση τείνει να προσλάβει τη μορφή μιας θεωρητικής εργασίας. Έτσι η βαθιά εξερεύνηση της έκφρασης και του ανθρώπινου τοπίου απετέλεσαν αντικείμενο έρευνας για τον Εμπειρικό. Γι αυτόν, η εκκένωση (ο πραγματικός όρος, που προτιμά ο Εμπειρικός, είναι αυτός της εκσπερμάτωσης), διατηρεί το αρχικό του νόημα και παραμένει αμετάβλητος. Ανεξάρτητα λοιπόν των άλλων επαναστατικών ή αναρχικών τάσεων, ο Εμπειρικός διέκρινε, συνέλαβε και κατέγραψε τον υπερρεαλισμό κάτω από το πρίσμα της ερωτικής παρώθησης, κι όχι της αγάπης ή του πάθους, ό,τι σήμερα αποκαλούμε “σεξ”, δηλαδή την ηδονή και τον οργασμό.¹¹ Από το λογοτεχνικό του έργο αναδύονται στίχοι που αποδεικνύουν την εμμονή του στην ικανοποίηση ή στη σεξουαλική αποτυχία, χωρίς την παραμικρή συστολή, χωρίς κανέναν έστω και συμβατικό ή άλλον ενδιασμό. Τον κόσμο τον αντιλαμβάνεται σαν μια “διαρκή εκσπερμάτωση” (κατά την διαρκή επανάσταση) και μάλιστα, στο τελευταίο του έργο, το πιο θεωρητικό, θα γράψει: “Οκτάνα θα πει παντού και πάντα εν ηδονή ζωή”.¹² Ο Εμπειρικός ήταν από τη φύση του ένας ενθουσιώδης ποιητής, με την πρωταρχική σημασία του όρου. Διαπιστώνοντας ότι το ασυνείδητο ανήκει στην προ της συνειδητής περιόδου, ότι δηλαδή δεν υπόκειται στην οντολογία, αλλά στην ψυχοπαθολογία και στην παρόρμηση, συμπεραίνει ότι για

11 Γιώργος Γιατρομανωλάκης, *Ανδρέας Εμπειρικός, ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*, Αθήνα, Κέδρος, 1983 και Μαριάννα Δήτσα, “Η παντάνασσα ορμή της ποιήσεως. Μικρή εισαγωγή στην ποίηση του Ανδρέα Εμπειρικού”, *Ο Πολίτης*, τχ. 53 Αύγ.-Σεπτ. 1983, σ. 75–85.

12 “Οκτάνα θα πει παντού και πάντα εν ηδονή ζωή”. Βλ. επίσης το άρθρο του Αριστοτέλη Νικολαΐδη “Η οργασμική ‘ιδεολογία’ του Εμπειρικού και η ποίησή του”, *Χάρτης*, τχ. 17–18 Νοέμ. 1985, σ. 581–595.

τον ποιητή δεν απομένει παρά η γενετική του λόγου, κάτι που εκφράζεται, που “αναβλύζει” από τη σφαίρα και το χώρο του ασυνείδητου.

Στο ποιητικό του έργο ο Εμπειρικός επιμένει στην αναζήτηση του απόλυτου και περιγράφει ότι ο υπερρεαλισμός υποδήλωνε με τους όρους “θαύμασιο”, “απρόσμενο” και “τυχαίο”. Έχοντας μια ιδιοσυγκρασία εκστατική και χωρίς προλήψεις, επιχειρεί να πλησιάσει, όσο γίνεται πιο κοντά στο θαύμα και να το περιγράψει με τον καλύτερο τρόπο, επιμένοντας στην αποκάλυψη της “υπέροχης” στιγμής. Κι αν αυτόν τον τρόπο, αυτήν την ποιητική ροπή προς το στιγμιαίο της ανακάλυψης τη συναντάμε και σε άλλους ποιητές, φαίνεται ότι στον Εμπειρικό είναι κάτι το καθοριστικό. Παρατηρούμε ότι αρέσκεται να περιγράφει τη στιγμιαία ερωτική έκσταση, να συμπεριφέρεται σαν ένας ποιητής-μέντιουμ, σαν ένας μεσολαβητής μεταξύ του αναγνώστη και της αποκαλυπτικής αλήθειας, όχι σαν ποιητής-προφήτης ή οραματιστής, αλλά σαν “υποφήτης”, με την έννοια της αρχαιότητας, σαν άτομο δηλαδή που ερμηνεύει τη θεία θέληση, σαν ιερέας που αναγγέλλει θεϊκό χρησμό.¹³ Ήταν λογικό λοιπόν, ο Εμπειρικός, ποιητής υπερρεαλιστής και ψυχαναλυτής, να προσδίδει μεγάλη σημασία στο όνειρο, σ’ αυτήν την αντανάκλαση του υποσυνείδητου, αφού κατά τον Φρόνυτ, η ανακάλυψη του υποσυνείδητου έφερε ένα τρομερό τραύμα στην ανθρωποκεντρική αντίληψη του κόσμου, διευκρινίζοντας ότι η ανθρώπινη συνείδηση που διαφοροποιούσε τον άνθρωπο από τα “υπόλοιπα όντα” του κόσμου, συνέχιζε να βρίσκεται έγκλειστη και υποτακτική στις σκοτεινές και παρορμητικές δυνάμεις του υποσυνείδητου.

Για την προσωπικότητα του Εμπειρικού, ο Οδυσσέας Ελύτης είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικός.¹⁴ Η Γιουρσενάρ όταν συνάντησε και συναστράφηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, από το 1934 έως και το 1939,

13 Βλ. Γιώργη Γιατρομανωλάκη “Αποκάλυψη και αναγέννηση στον Α. Εμπειρικό”, *Χάρτης*, τχ. 17–18 Νοέμ. 1985, σ. 649–667, το έργο του Νάσου Βαγενά, *Ο Ποιητής και ο χορευτής*, Αθήνα, 1979, σ. 283–293 καθώς και τη μελέτη του Γιώργου Κεχαγιόγλου “Από τις ‘απλές’ μορφές αφήγησης στην αφηγηματική λογοτεχνία. Μια ανάγνωση του ποιήματος ‘Εις την οδόν των Φιλελλήνων’ του Ανδρέα Εμπειρικού”, *Φιλολογος*, τχ. 30 Δεκ. 1982, σ. 228–253.

14 “Ο Εμπειρικός ήταν ο μεγάλης αντοχής αθλητής της φαντασίας, με γήπεδο την οικουμένη ολάκερη και διασκελισμό τον έρωτα. Το έργο του, κάθε του καινούριο έργο, ζωσμένο από ένα ουράνιο τόξο, είναι μια υπόσχεση προς την ανθρωπότητα, μια δωρεά που αν δεν την

στο Παρίσι και την Ελλάδα, αυτόν τον νέο και πολλά υποσχόμενο έλληνα ποιητή, δεν μπόρεσε ν' αποφύγει την επίδρασή του, κάτι που διακρίνει κανείς στη συγγραφική δημιουργία εκείνης της περιόδου, δηλαδή στις *Φωτιές*, στα *Διηγήματα της Ανατολής*, και στο έργο, *Τα Όνειρα και οι μοίρες*.

Το είδος της σχέσης των δύο δημιουργών δεν είναι εντελώς ξεκάθαρο, ωστόσο, κάποιες μαρτυρίες “οριοθετούν” κάπως τα πλαίσιά της. Έτσι ο γαλλόφωνος ποιητής, Δημήτρης Άναλης, θαυμαστής του Εμπειρικού, δίνει πληροφορίες στην ερώτηση της βιογράφου της Μ. Γιουρσενάρ, Ζοζιάν Σαβινιώ, για τη σχέση της γαλλίδας συγγραφέως και του Εμπειρικού:

Αν τον έκαναν ερωτήσεις σχετικά με την Μεργκαρίτ Γιουρσενάρ, ο Εμπειρικός κουμπωνόταν. (...) Κρατούσε σε όλες τις περιστάσεις μια στάση τέλειου τζέντλεμαν” και προσθέτει, παρουσιάζοντας τον “Πυγμαλίωνα” της διανοητικής και αισθησιακής της ωρίμανσης: “Η γραφή της, πριν από τη γνωριμία με τον Εμπειρικό, είναι ωραία, αλλά δεν αγγίζει τη ζωή (...), δε νιώθει τη γη, ούτε τον ουρανό. Μετά τη συνάντησή τους, σε όλο της το γράνιμο, ο αισθησιασμός εκρήγνυται. Βρήκε μαζί του το δρόμο που επιθυμούσε να κάνει η ίδια. (...) Στην Ελλάδα, η Μαργκερίτ Γιουρσενάρ ωρίμασε και ηλιαχτίδα γι αυτήν τη μεταμόρφωση υπήρξε ο Εμπειρικός” και καταλήγει ο Άναλης: “Νομίζω πως αναζητούσε μια εξαιρετική γυναίκα, ένα είδος μούσας, και πως η Μαργκερίτ Γιουρσενάρ μπόρεσε για μια στιγμή να παίξει αυτόν τον ρόλο γι αυτόν.”¹⁵

Για την πνευματική αναγνώριση της Μαργκερίτ Γιουρσενάρ από τον Εμπειρικό, ο Αντρέ Φραϊνιώ σημειώνει:

κρατούν ακόμα όλοι στα χέρια τους είναι αποκλειστικά και μόνον από δική τους αναξίτητα. Οι φροϋδικές του μελέτες και η ψυχαναλυτική του δράση, που θα μου δινόταν η ευκαιρία να παρακολουθήσω αργότερα, τον είχαν καταστήσει ικανό ν' ατενίζει καταπρόσωπο τη ζωή, κάτι περισσότερο, ν' ατενίζει τον πυρήνα της ζωής, που είναι ο Έρωτας, στην πλήρη, στην πέραν από κάθε σύμβαση, ανάπτυξη και κορύφωσή του. Κοιμμένος στα μέτρα των αποστόλων, και με μόνη γλώσσα τη γλώσσα την ποιητική, αποτελούσε ένα νέο τύπο στα γράμματά μας, μίλια μακριά από το γνωστό μας τύπο των οδυρομένων και των ενοχοβίων”, Οδυσσεάς Ελύτης, *Ανοιχτά χαρτιά*, Αθήνα, Ίκαρος, 1987, σ. 350–351. Τον Φεβρουάριο του 1935 ο Ελύτης γνώρισε τον Εμπειρικό σε μια διάλεξη, και το Πάσχα της ίδιας χρονιάς επισκέφτηκαν το σπίτι του Θεόφιλου στη Μυτιλήνη, μαζί με τον Μυτηλινό ζωγράφο, Ορέστη Κανέλλη και τον Μυτηλινό κριτικό τέχνης, Τάκη Ελευθεριάδη, που έμελε να γίνει γνωστός ως E. Teriade.

15 J. Savigneau, *ό. π.*, σ. 109–110.

Νομίζω πως είχε εκτιμήσει πάνω απ' όλα την καλλιέργειά της, το συγγραφικό της ταλέντο, πως είχε μαγευτεί από την ευφυΐα της. Την είδε στην ουσία πολύ περισσότερο από μένα, που την συναντούσα μόνο όταν ήταν “περαστική” από το Παρίσι για μερικές εβδομάδες. Μπορεί να προσπάθησε να αποκτήσει μια ερωτική σχέση μαζί της και μπορεί να το πέτυχε. Αν το επιχείρησε, ασφαλώς θα το πέτυχε, αν κρίνω από τη στάση και την ποιηλομορφία των επιθυμιών της Μαργκερίτ εκείνα τα χρόνια.

Ο Α. Φραινιό ήταν αυτός που η Μ. Γιουρσενάρ αγάπησε “παράφορα” και τον έρωτά της τον “εξομολογείται” στο έργο της, *Φωτιές*, είναι αυτός που έφερε σε επαφή τον Εμπειρικό με τη γαλλίδα συγγραφέα, αυτός που έτρεφε μεγάλο θαυμασμό για τον έλληνα ποιητή στον οποίο αφιέρωσε το έργο του, *Μεταμορφωμένοι ταξιδιώτες* (*Voyageurs transfigurés*) και σ' ένα του μυθιστόρημα, *Ο Περιπλανώμενος έρωτας* (*L' Amour vagabond*), “πήρε σαν μοντέλο τον Εμπειρικό, που αναγνωρίζεται εύκολα πίσω από τον μυθιστορηματικό ήρωα, τον Ανδρέα Μαυροδάκο, γοητευτικό γιο ενός πλούσιου εφοπλιστή, τον άνθρωπο που η φωνή του με τον βαρύ τονισμό του γαλλικού “ρ = r” είχε μια παράξενη γαληνευτική δύναμη”.¹⁶

Η Ιωάννα Χατζηνικολή, φίλη της Μ. Γιουρσενάρ, μεταφράστρια και εκδότρια στα ελληνικά του έργου της, πιστεύει ότι ανάμεσα στον Εμπειρικό και στη Γιουρσενάρ υπήρξε “κάτι περισσότερο από μια ερωτική φιλία”, διακρίνει την παρουσία του έλληνα ποιητή, στο έργο της *Αρχεία του Βορρά* (*Archives du Nord*), δημοσιευμένο το 1977, στη δήγηση της ιστορίας ενός δαχτυλιδιού, την οποία διαβάζει πολύ μεταφορικά.¹⁷ Αντί-

16 André Fraigneau, *Les Voyageurs transfigurés*, Paris, Gallimard, coll. “Une œuvre, un portrait”, και *L' Amour vagabond*, Paris, Du Rocher, 1987, σ.100, στην αυτοβιογραφία της Μ. Γιουρσενάρ, από την J. Savigneau, *ό. π.*, σ. 110–111, όπου αναφέρει πως όταν ρωτούσαν τον Φραινιό, αν ο Εμπειρικός ήταν κομμουνιστής, απαντούσε : “Φυσικά, όπως όλοι οι δισεκατομμυριούχοι!”. *Ο. π.*, σ. 111.

17 Το απόσπασμα είναι το ακόλουθο: “Ο Μισέλ-Σαρλ περιορίστηκε να δέσει σε δαχτυλίδι μια αρχαία καμέα του πιο καθαρού ύφους (...). Το άφησε στον γιο του που στη συνέχεια μου το έδωσε όταν έκλεισα τα δεκαπέντε μου χρόνια. Το φορούσα δεκαεπτά χρόνια (...). Γύρω στο 1935, σε μια από αυτές τις χειρονομίες για τις οποίες δεν πρέπει να μετανοούμε ποτέ εκ των υστέρων, το έδωσα σ' έναν άντρα που αγαπούσα ή νόμιζα ότι αγαπούσα. Τα βάζω λίγο με τον εαυτό μου, που τοποθέτησα εκείνο το ωραίο αντικείμενο στα χέρια ενός απλού ιδιώτη, αντί

θετα ο Κ.Θ. Δημαράς, δεν πιστεύει καθόλου σ' αυτήν την “ερωτική” ιστορία διευκρινίζοντας πως “αν είχα πιάσει κάποια οικειότητα ανάμεσα στον Εμπειρικό και σ' εκείνη θα το είχα προσέξει”.¹⁸

Αυτό που μας ενδιαφέρει άμεσα είναι, αν αυτή η συνάντηση των δύο κορυφαίων συγγραφέων του περασμένου αιώνα, άφησε ίχνη επίδρασης. Στο έργο *Φωτιές*, η επίδραση αν και αμυδρή, διαφαίνεται, μέσω της μορφής των αφορισμάτων και των προσωπικών ομολογιών, απομεινάρια μιας “προσωπικής” κρίσης. Στις *Φωτιές*, η Γιουρσενάρ αντιδρά για πρώτη φορά, ενάντια στην εικόνα της “επινοημένης και παριζιανοποιημένης Ελλάδας” του Ζιρωντού, προς όφελος “της μαγικής και πλανεύτρας ιδιοφυΐας” του Ζαν Κοκτώ, όπως μας αποκαλύπτει στον “Πρόλογο” του έργου της, όπου και διευκρινίζει:

Το προηγούμενο του Κοκτώ, ασφαλώς με ενθάρρυνε να χρησιμοποιήσω την πολύ παλαιά μέθοδο του λογοτεχνικού λογοπαίγνιου την οποία, την ίδια περίπου εποχή, κάπως όμως διαφορετικά, ανακάλυπταν οι υπερρεαλιστές.¹⁹

Γνωρίζοντας ότι η Γιουρσενάρ άρχισε τη συγγραφή του έργου *Φωτιές* στην Κωνσταντινούπολη, στη διάρκεια του ταξιδιού της στη Μαύρη θάλασσα, ταξίδι προσχεδιασμένο από τον Εμπειρικό και που τελείωσε στην Αθήνα, τη στιγμή που ο Εμπειρικός άρχισε να ασκεί την ψυχανάλυση και να “μυεί”, ως φίλος του Μπρετόν, τους νέους Έλληνες ποιητές στον υπερρεαλισμό, είναι φανερό ότι οι *Φωτιές* καταμαρτυρούν μια

να του εξασφάλισω τη σκέπη μιας ιδιωτικής ή κρατικής συλλογής, όπου όμως δεν αποκλείεται να κατέληξε. Να πρέπει τάχατες να το πω; Μπορεί να μην είχα αποχωριστεί ποτέ αυτό το αριστοτέχνημα αν μερικές μέρες προτού το δωρίσω δεν είχα αντιληφθεί ότι ένα ανεπαίσθητο χάραγμα, οφειλόμενο σε ποιος ξέρει ποιο χτύπημα, είχε σημαδέψει την άκρη του όνυχα. Μου φάνηκε λοιπόν λιγότερο πολύτιμο, αδιάφορα χαλασμένο, φθαρτό: στάθηκε ένας λόγος για να μου το κάνει λιγότερο ακριβό. Σήμερα θα ήταν ο λόγος που θα μου το έκανε πιο ακριβό”. J. Savigneau, *ό. π.*, σ. 111.

18 “Πίστευα πάνω απ’ όλα πως θα έπρεπε να είχε υποστεί ένα πολύ δυνατό σοκ, μια ανέφικτη ιστορία, κάτι ανάμεσα στον έρωτα και τη σεξουαλικότητα, που την είχε κάνει να σιχαθεί τον έρωτα με τους άντρες” συμπληρώνει ο Κ.Θ. Δημαράς, στη συνέντευξή του προς τη J. Savigneau, *ό. π.*, σ. 112.

19 M. Yourcenar, *Feux, στο Oeuvres romanesques*. Paris, Gallimard, coll: “Bibliothèque de la Pléiade”, 1982, σ. 1049.

άλλη εμπειρία των δυνατοτήτων, του “έρωτα-πάθους στις κοσμικές ή θρησκευτικές περιπέτειες, του έρωτα ανάμικτου με μίσος και του μίσους με έρωτα”.²⁰ Επιπλέον, το πρόσωπο που μιλά στις *Φωτιές*, εκφράζοντας μια “υπεροπτική ειλικρίνεια”, παρεμβάλλεται ανάμεσα σε ό,τι έχει βιώσει συνειδητά κι ασυνειδητά, κι ο αναγνώστης, αυτό το πρόσωπο “το ανίκανο να παρακολουθήσει μέχρι το τέλος τη συγκίνηση ή την ιδέα που του προσφέρει ο ποιητής”²¹ αντιπροσωπεύει πολύ καλά τον ποιητή όπως τον “οραματίστηκε” ο Εμπειρικός. Κάτι που φαίνεται να μας ομολογεί η Γιουρσενάρ, έστω με κάποιο δισταγμό, στον “Πρόλογο” του έργου της, *Φωτιές*:

Δεν είναι σημαντικό για τον ποιητή να δείξει (...) όχι μια μορφή απελευθερωμένη από επιτηδεύσεις ή από αστεία, αλλά όμοια με το φροϋδικό lapsus και τους συνειρμούς των διπλών και των τριπλών ιδεών στο παραλήρημα και στο όνειρο, μια ασυνείδητη αντίδραση ιδιαίτερα πλούσια σε συγκινήσεις ή σε κινδύνους γι αυτόν;²²

Η επιρροή του Εμπειρικού στη Γιουρσενάρ φαίνεται νάνα προφανής, ακόμη κι αν η γαλλόφωνη συγγραφέας δεν παραδέχθηκε ποτέ, όπως εξάλλου και οτιδήποτε για την αμφισβητούμενη σχέση τους. Με τρόπο έμμεσο ωστόσο, συμφωνεί σε ό,τι αφορά την πρόσληψη στο έργο της *Φωτιές*, ότι όταν πρόκειται για ένα νέο ακόμα συγγραφέα, “δεν είναι πάντα εύκολο να διακρίνει κανείς, μέσω του σύνθετου παιχνιδιού των λογοτεχνικών επιδράσεων κι αντιδράσεων, τις διάφορες μορφές διείσδυσης”.²³ Αποδέχεται ωστόσο την επίδραση του Κοκτώ, του Βαλερύ, του “κοσμοπολίτικου κύκλου της Κωνσταντινούπολης” ή την έντονη ζωή των Αθηνών, αλλά δεν κάνει την παραμικρή μνεία για τον Εμπειρικό. Μήπως αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι *Φωτιές* αποτελούν, κατά μεγάλο μέρος, τη μεταστροφή του πάθους της για τον Αντρέ Φραινιώ²⁴ ή γιατί στο διάστημα αυτό, η Γιουρσενάρ και ο Εμπειρικός δημιούργησαν μια

20 Cf. Michel Grodent, *ό. π.*, σ. 59.

21 M. Yourcenar, *Feux*, *ό. π.*, σ. 1051.

22 *Ο. π.*, σ. 1052.

23 *Ο. π.*, σ. 1049.

24 J. Savigneau, *ό. π.*, σ. 110–113.

σχέση για την οποία, έως το τέλος της ζωής τους, δε θέλησαν ποτέ να μιλήσουν, με συνέπεια να αδυνατούμε σήμερα να την διεκρινήσουμε, και το έργο της, Φωτιές να παραμένει, κατά την ομολογία της, “ένας χορός μεταμφιεσμένων (...) ένας από τους σταθμούς της συνειδησιακής εγρήγορσης”.²⁵

Πιο εμφανής και σημαντική φαίνεται νάναι η επίδραση του νεοέλληνα συγγραφέα στο έργο, *Διηγήματα της Ανατολής*, που συνέθεσε την ίδια εποχή, από το 1932 έως το 1937, δημοσιεύθηκαν, το 1938, και αφιερώθηκαν στον Α. Εμπειρικό. Τρία από τα δέκα διηγήματα, “Ο Άνθρωπος που ερωτεύθηκε τις Νεράϊδες”, “Η Παναγία η Χελιδονού” και “Η Χήρα Αφροδισία” αναφέρονται στη σύγχρονη Ελλάδα. Τα σύντομα αυτά αφηγήματα είναι εμπνευσμένα, σύμφωνα με την άποψη της Γιουρσενάρ στο “Υστερόγραφο” της έκδοσης του 1978, από “διάφορα γεγονότα ή προλήψεις της σημερινής Ελλάδας”, πλην της “Παναγιάς της Χελιδονούς” που αντιπροσωπεύει “μια προσωπική έμπνευση της συγγραφέως που προέκυψε από την επιθυμία της να εξηγήσει το χαριτωμένο όνομα ενός μικρού ξωκκλησιού της Αττικής υπαίθρου”.²⁶ Σ’ αυτά τα διηγήματα η επίδραση του Εμπειρικού είναι ολοφάνερη. Ο Παναγιώτης, ο ήρωας του διηγήματος, “Ο Άνθρωπος που ερωτεύθηκε τις Νεράϊδες”, που βουβάθηκε στα δεκαεφτά του γιατί συνάντησε γυμνές τις Νεράϊδες, είναι ένα πρόσωπο αποκαλυπτικό, γιατί σημαδεύθηκε από το θαύμα, από τη μύηση, για να γυρίσει σαν:

ένας νέος Παναγιώτης αλλιώτικος, μεταμορφωμένος, σαν να είχε περάσει από το θάνατο. Τα μάτια του σπινθηροβολούσαν, αλλά θάλεγες πως άσπρο και κόρη του ματού είχαν καταπιεί την ίριδα.

Ο Παναγιώτης ζώντας μια ζωή μακριά από τις αντιλήψεις των συγχωριανών του, ήταν ο μόνος που γνώριζε, που γευόταν και συνειδητοποιούσε το άγνωστο περιβάλλον, την ολοκλήρωση του θαύματος, ήταν ο μόνος που πίστευε σε ότι οι υπόλοιποι αποκαλούσαν ψευδαισθήσεις:

25 Marguerite Yourcenar, *Feux*, ό. π., σ. 1053.

26 Marguerite Yourcenar, *Nouvelles orientales*, στο *Oeuvres romanesques*, ό. π., σ. 1220.

Έχει φύγει από την πραγματικότητα για να μπει στον κόσμο των ψευδαισθήσεων και μου συμβαίνει να σκέπτομαι μήπως και είναι τελικά ψευδαισθήση η μορφή που παίρνουν οι πιο κρυφές αλήθειες στα μάτια ενός απλού ανθρώπου.

θα ομολογήσει ο αφηγητής,²⁷ ο Γιάννης Δημητριάδης, που σου δίνει την αίσθηση ότι ακούς μια από εκείνες τις αφηγηματικές φωνές των κειμένων του Εμπειρικού, ειδικά της *Υψικαμίνου και της Ενδοχώρας*.

Στο διήγημα, “Η Χήρα Αφροδισία”, με την ύπαρξη του ψενικού ερωτικού τριγώνου, έχουμε τη συνειδητοποίηση, που προκύπτει από την παρόρμηση του υποσυνείδητου της Αφροδισίας, αυτής της νεαρής γυναίκας που παίρνει όλες τις προφυλάξεις για να προστατέψει το μυστικό του έρωτά της για τον Κωστή, ένα ληστή, που κατηγορείται για πολλά εγκλήματα, ακόμα και για το φόνο του ηλικιωμένου συζύγου της, του παπά-Στέφανου. Η Αφροδισία η ευλαβής, επαναστατεί κι αντιδρά ενάντια στην κοινωνία, τη στιγμή που οι χωρικοί σκοτώνουν τον εραστή της, εκθέτουν το αποκεφαλισμένο πτώμα του και υπερηφανεύονται για το κατόρθωμά τους. Η ερωτική παρόρμηση μεταφορφώνει, σε λίγα δευτερόλεπτα, αυτήν την απλή και ήσυχη γυναίκα σε μια σύγχρονη Αντιγόνη, που αρνείται την ήρεμη ζωή και καταφεύγει στη μοίρα της, προκειμένου “να ξεφύγει απ’ το χωριό, από το ψέμα, από τη βαριά υποκρισία, από τη μακρόχρονη τιμωρία να γίνει κάποτε γριά που δε θα την αγαπάει πια κανείς”.²⁸ Κι αν σ’ αυτό το διήγημα, ο αναγνώστης είναι ο μάρτυρας της νίκης του πρωτόγονου πόθου, της επιθυμίας που αναβλύζει από το υποσυνείδητο, το τόσο καλά ελεγχόμενο από τις κοινωνικές, θρησκευτικές ή άλλες καταστολές, πιστεύουμε ότι η επίδραση του Εμπειρικού συνέβαλε σ’ αυτήν την τάση, μέσω των ψυχαναλυτικών του θεωριών και κυρίως με την αντίληψή του να διακρίνει πίσω από κάθε μύθο την ψυχική κατάσταση ενός πρωτόγονου ανθρώπου, μακριά από τη λογική που επεβλήθηκε αργότερα.

Η ίδια παρατήρηση ταιριάζει και για το τρίτο διήγημα, “η Παναγία η Χελιδονού”, όπου ο καλόγηρος Θεράπων αγωνίζεται ενάντια στις

27 *Ο. π.*, σ. 1187.

28 *Marguerite Yourcenar, ό. π.*, σ. 1205.

Νύμφες, “κοπέλες τούτης της σκληρής και ξερής γης, όπου καθετί που διαλύεται σε υδρατμό προσλαμβάνει αμέσως μορφή και ουσία πραγματική”, Νύμφες που κλέβουν κοπάδια και πλανεύουν τα νεαρά χωριάτοπαιδα. Στον αγώνα του, ο καλόγερος Θεράπων κινητοποιεί τους πιστούς του, καίει τις παλαιές ελιές ώστε οι Νύμφες να μη βρίσκουν καταφύγιο, φυτεύει παντού σταυρούς, και κατορθώνει να τις αποκλείσει σε μια σπηλαιά φράσσοντας την είσοδο της με την κατασκευή ενός παρεκκλησιού. Οι Νύμφες, καθώς έχαναν τις δυνάμεις τους, διαγράφονταν ακαθόριστα στο μισοσκόταδο “μ’ ένα συσπασμένο νεανικό στόμα, δύο εύθραυστα ικετευτικά χέρια ή το ωραίο ρόδο ενός μαστού”. Τότε η Παρθένος μεσολαβεί στον καλόγηρο:

“Ποιος σούπε ότι η γαλήνη του Θεού δεν απλώνεται και στις Νύμφες, όπως στις ελαφίνες και στα κοπάδια με τις γίδες; (...) Δεν ξέρεις ότι στα χρόνια της Δημιουργίας ο Θεός ξέχασε να δώσει φτερά σ’ ορισμένους αγγέλους, που έπεσαν πάνω στη γη κι εγκαταστάθηκαν μέσα στα δάση όπου σχημάτισαν το γένος των Νυμφών και των Πανών;”. Και λέγοντας αυτά, (...) μετέφερε στις πτυχές του φουστανιού τις εκατοντάδες νεαρές Νύμφες που έγιναν χελιδόνια και φώλιαζαν στο παρεκκλήσι του καλόγηρου, ο οποίος διακόπτει συχνά τις προσευχές του “για να παρακολουθεί με συγκίνηση τους έρωτες και τα παιχνίδια τους, γιατί ό,τι απαγορεύεται στις Νύμφες επιτρέπεται στα χελιδόνια”.²⁹

Σ’ αυτό το “ποιητικό” αφήγημα διαπιστώνουμε τη γεφύρωση του ερωτικού θέματος ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη ευλαβή Ελλάδα. Κάτω από τη φαινομενική όψη αυτού του ωραίου μύθου, η αρχαία και βυζαντινή Ελλάδα, που τις χώριζε η απαγόρευση του έρωτα, ξανασυμφιλιώνονται χωρίς να πραγματοποιείται η παραμικρή τροποποίηση στη φύση της διαφοράς τους: η παρέμβαση της Παρθένου δεν επιφέρει παρά μια εκχειρία, μια αρμονική ισορροπία στην αντιπαράθεση των δύο όρων, της σεξουαλικότητας και της ευσέβειας, ανάμεσα στους Αγγέλους και τις Νύμφες. Η ψυχαναλυτική ερμηνεία της ποιητικής συμφιλίωσης του Καλόγηρου με τις Νύμφες, του κοσμικού και του ιερού στοιχείου, από την Μαργκερίτ Γιουρσενάρ, πρέπει να αποδοθεί στον

29 *Ο. π.*, σ. 1194–1196.

Εμπειρικό, για τον οποίο η θρησκεία είναι αποτέλεσμα μιας ψυχικής εξιδανίκευσης, όπως και η μυθολογία που είναι μια θρησκεία μπλοκαρισμένη, που δεν καταλήγει στο θείο αλλά στο ιερό. Η Γιουρσενάρ δείχνει να ενδιαφέρεται κι αυτή για τους μύθους, αυτές τις συμβολικές απεικονίσεις της ζωής, τις οποίες προσλαμβάνει ως μοναδικό υπαρκτό ζωντανό στοιχείο της ανθρώπινης ψυχής, κάτι σαν απρόσιτη θύμηση. Μέσω της αντιστροφής του αρχέτυπου, αναγνωρίζοντας δηλαδή και τοποθετώντας το μύθο, σαν την απεικόνιση μιας εποχής συλλογικής και προσωπικής, η Γιουρσενάρ του αφαιρεί κάθε απατηλή εξουσία και του προσδίδει μια αίγλη αισθητικής, γιατί όπως μας ομολογεί: “εδώ (δηλαδή στην Ελλάδα), το καθετί διακηρύσσει όχι τόσο τη μεταμόρφωση όσο τη βαθιά του ταυτότητα”.³⁰

Η επίδραση ωστόσο του υπερρεαλιστή ποιητή θα είναι πιο σημαντική, κατά την άποψη μας, στο έργο της *Τα Όνειρα και οι μοίρες*, δημοσιευμένο το 1938, αλλά γραμμένο την εποχή που ο Εμπειρικός ασκούσε ιδιαίτερη επιρροή πάνω της. Στα 22 σύντομα ονειρικά αφηγήματα, μας διευκρινίζει ότι επιθυμεί να μας “διηγηθεί μερικά όνειρα, όσα διατάραζαν ή τόνωσαν έντονα μια ύπαρξη που ονειρεύθηκε πολύ”.³¹ Η Γιουρσενάρ αντιπαραθέτει τη θύμηση στη μνήμη, προσδιορίζοντας τη θύμηση ως τη μνήμη ενός γεγονότος και τη μνήμη ως τη θύμηση ό,τι δηλαδή μπορεί να γνωρίζει κανείς μέσω της ίδιας της κοινωνίας. Κατ’ αυτήν, το όνειρο πηγάζει από αυτά τα δύο στοιχεία, αλλά δεν κατορθώνει να ηρεμήσει μήτε την ψυχή, μήτε την καρδιά και γι αυτό το λόγο, το όνειρο δεν είναι μεταδοτικό. Η Γιουρσενάρ, μέσω αυτής της ονειρικής και ποιητικής σειράς διηγημάτων, επιχειρεί να “περιορίσει ουσιαστικά και πραγματικά, (...) την πιο αόριστη και την πιο ενδόμυχη των εμπειριών του ατόμου”.³² Η ίδια μας εξομολογείται:

30 M. Yourcenar, *En pèlerin et en étranger*, ό. π., σ. 12. Για το ρόλο του μύθου στο έργο της Μ.Γιουρσενάρ δες της εργασία του Jean Blot, “Le Mythe de culture” στο *Magazine littéraire*, τχ. 283, Αφιέρωμα στη Γιουρσενάρ, Δεκ. 1990, σ. 37–39.

31 Jean Blot, στο *Marguerite Yourcenar*, Paris, Seghers, coll: “Ecrivains d’hier et d’aujourd’hui”, 1971, σ.163.

32 Ο. π., σ. 165.

“Αυτό που μ’ ενδιαφέρει είναι η έλευση μιας μοίρας προσωπικής που επιβάλλεται στο μέταλλο του ονείρου, το αμίμητο κράμα που συνθέτουν αυτά τα ίδια τα ψυχολογικά ή αισθησιακά στοιχεία όταν ένας ονειροπόλος τα συνδέει σύμφωνα με τους νόμους μιας αλχημείας προσωπικής, τα επιφορτίζει με σημασίες μιας μοίρας μοναδικής. Υπάρχουν όνειρα, υπάρχουν και μοίρες? ενδιαφέρομαι κυρίως για τη στιγμή που οι μοίρες εκφράζονται μέσω των ονείρων” και διευκρινίζει: “όποιος κοιμάται συγκεντρώνει εικόνες σαν τον ποιητή που συλλέγει λέξεις: τις χρησιμοποιεί με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία για να μιλήσει για τον εαυτό του ή στον εαυτό του” και προσθέτει: “όποιος κοιμάται είναι ένας νάρκισσος που συγκινείται και ικανοποιείται σ’ έναν αιώνιο καθρέπτη, και το πνεύμα των ανθρώπων που δεν ονειρεύονται δεν είναι ούτε πιο φτωχό ούτε πιο στενό από κάποιο άλλο, αλλά απλά μοιάζει μ’ ένα δωμάτιο απ’ όπου λείπει αυτό το μαγικό άνοιγμα”.³³

Αυτές οι αντιλήψεις μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο εαυτός μας είναι κάποιος άλλος, που δύσκολα αναγνωρίζεται και δύσκολα προσδιορίζεται, θεωρία που ο ψυχαναλυτής Εμπειρικός αποδεχόταν, και ως ποιητής, είχε εκφράσει από το 1935.

Συνοψίζοντας σχετικά με την επίδραση του Εμπειρικού στην Μαρκερίτ Γιουρσενάρ μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο έλληνας ποιητής συνετέλεσε στο να ξεπεράσει η γαλλίδα συγγραφέας την ιδεαλιστική εικόνα που είχε για την Ελλάδα, στο να πειστεί για τον πραγματικό ρόλο του μύθου και την επιβίωσή του, στο να συνειδητοποιήσει ότι η ελληνική σκέψη “κατάφερε να διατυπώσει στη διάρκεια των αιώνων με όλες τις πιθανές όψεις της μεταφυσικής και της ζωής, τις κοινωνικές και τις ιερές, και προσέφερε στα προβλήματα της ανθρώπινης υπόστασης ποικίλες λύσεις, συγκλίνουσες ή παράλληλες, ή και συχνά διαμετρικά αντίθετες, ανάμεσα στις οποίες το ανθρώπινο πνεύμα διατηρεί το δικαίωμα της επιλογής”.³⁴ Ο Ανδρέας Εμπειρικός την ενθάρρυνε να περιπλανηθεί στη σφαίρα του υποσυνείδητου και την βοήθησε να εκφράσει τη *libido*, στην προσπάθειά της να απαγκιστρωθεί από τα στερεότυπα του παρελθόντος για να βρει την αυτογνωσία. Ταυτόχρονα συνέβαλε και στην αισθητική της, κατευθύνοντάς την προς ένα φαντασιακό, αλλά ρεαλιστικό τρόπο γραφής για την απόδοση της πραγματικότητας, που είναι κράμα σκέψης και ονείρου.

33 Ο. π., σ. 165–168.

34 Marguerite Yourcenar, *En pèlerin et en étranger*, ό. π., σ. 15.

Βιβλιογραφία

- Blot Jean, 1971, *Marguerite Yourcenar*, Paris, Seghers, coll: “Ecrivains d’hier et d’aujourd’hui”.
- Blot Jean, 1990, “Le Mythe de culture”, *Magazine littéraire*, 283, 37–39.
- Δήτσα Μαριάννα, 1983, “Η παντάνασσα ορμή της ποιήσεως. Μικρή εισαγωγή στην ποίηση του Ανδρέα Εμπειρικού”, *Ο Πολίτης*, 53, 75–85.
- Γιατρομανωλάκης Γιώργος, 1983, *Ανδρέας Εμπειρικός, 1985ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*, Αθήνα.
- Γιατρομανωλάκης Γιώργος, 1985, “Αποκάλυψη και αναγέννηση στον Α. Εμπειρικό”, *Χάρτης*, 17–18, 649–667.
- Grodent Michel, 1988, “L’Hellenisme vivant de Marguerite Yourcenar” in Adolphe Nysenhole et Paul Aron, *Marguerite Yourcenar*, Bruxelles, Editions de Bruxelles.
- André Fraigneau, 1987, *Les Voyageurs transfigurés*, Paris, Gallimard, coll. “Une œuvre, un portrait”.
- André Fraigneau, 1987, *L’Amour vagabond*, Paris, Du Rocher.
- Freris Georges, 1998, “Marguerite Yourcenar et la Grèce contemporaine”, *Marguerite Yourcenar. Retour aux sources*, Búcarest, Ed. Libra, -S.I.E.Y., 1998, σ. 125–140, αναδημοσιευμένη και στο περιοδικό *Σύγκριση / Comparaison*, 9.
- Freris Georges, 2000, “La décadence cavafienne et la conception de l’histoire dans *Memoires d’Hadrien*”, *Marguerite Yourcenar. Ecriture, réécriture, traduction*, S.I.E.Y., Tours.
- Κεχαγιόγλου Γιώργος, 1982, “Από τις ‘απλές’ μορφές αφήγησης στην αφηγηματική λογοτεχνία. Μια ανάγνωση του ποιήματος ‘Εις την οδόν των Φιλελλήνων’ του Ανδρέα Εμπειρικού”, *Φιλολόγος*, τχ. 30, 228–253.
- Νικολαΐδης Αριστοτέλης, 1985, “Η οργασμική ‘ιδεολογία’ του Εμπειρικού και η ποιησή του”, *Χάρτης*, τχ. 17–18, 581–595.
- Orphanidou-Frérís Marie, 2000, “Traduire ou réimaginer Cavafy?” *Marguerite Yourcenar. Écriture, réécriture, traduction*, S.I.E.Y., Tours.
- Savigneau Josyane, 1990, *Marguerite Yourcenar*, Paris, Gallimard.
- Yourcenar Marguerite, 1982, *Feux*, in *Oeuvres romanesques*. Paris, Gallimard, coll: “Bibliothèque de la Pléiade”.
- Yourcenar Marguerite, 1989, *En pèlerin et en étranger*, Paris, Gallimard.
- Βαγενάς Νάσος, 1979, *Ο Ποιητής και ο χορευτής*, Αθήνα.